

УДК 37.03:37.016:81-028.31

ХАРАКТЕРИСТИКА КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ

О.В. Боряк³

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
e-mail: oksana_boriak@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ ДЕТЕЙ

О.В. Боряк

кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры коррекционного
и инклюзивного образования,
Сумской государственной педагогической университет имени А.С.Макаренко

THE SPECIFICITY OF A COGNITIVE COMPONENT IN THE SPEECH ACTIVITY AT MENTAL RETARDATION

Oksana Boriak

Associate Professor, PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Correction and Inclusive Education, A.S. Makarenko State Pedagogical University of Sumy

У статті розглянута одна з актуальних проблем логопедії – прояви взаємодії інтелекту та мовних здібностей в мовленнєвому розвитку дітей. Мета статті – дослідити, визначити та обґрунтувати специфіку особливостей прояву взаємодії мислення та мовлення у дітей з розумовою відсталістю.

Оволодіння закономірностями мови вимагає достатньо високого рівня сформованості процесів аналізу, синтезу, узагальнення, диференціації, що при розумовій відсталості набуває ознаки порушеного, недостатнього рівня розвитку.

Ключові слова: когнітивний підхід, мовлення, інтелект, дизонтогенез, розумові відсталість, порушення мовлення.

В статье рассмотрена одна из актуальных проблем логопедии – проявление соотношения интеллекта и языковой способности в речевом развитии детей. Цель статьи – исследовать, определить и обосновать специфику особенностей проявления взаимодействия мышления и речи у детей с умственной отсталостью.

Овладение закономерностями языка требует достаточно высокого уровня сформированности процессов анализа, синтеза, обобщения, дифференциации, что при умственной отсталости приобретает признаки нарушенного, недостаточного уровня развития.

Ключевые слова: когнитивный подход, речь, интеллект, дизонтогенез, умственная отсталость, нарушения речи.

The article describes one of the urgent problems of logopedics: an availability of intelligence and speech abilities correlation in children's speech development. The purpose of this article is to investigate and determine the specificity of interaction between intelligence and speech abilities in children's speech development, to prove the specificity of the interaction between intellection and speech in children with mental retardation.

The influence of speech disorders on the formation of cognitive activity, especially intellection, in other words – the influence of speech disorders on the formation of intellectual sphere serves as the second aspect of the interaction problem in the development of intelligence and speech activity.

Keywords: cognitive approach, speech, intelligence, dizontogenesis, mental retardation, speech disorders.

³ © С Боряк Оксана Володимирівна, 2015

Ліцензується на умовах Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

Взаємодія інтелектуального та мовного компонентів в структурі порушень мовленнєвого розвитку залишається складною та недостатньо вивченою проблемою. Ця проблема безпосередньо пов'язана з питаннями взаємодії когнітивних та мовних процесів в мовленнєвому онтогенезі, взаємодії мовленнєвого та психічного розвитку в цілому, впливу інтелекту на процес мовленнєвого розвитку дитини, а саме на формування мовних здібностей та мовної компетенції.

Найчисельнішу групу серед нозологій осіб з порушеннями психофізичного розвитку (ППФР) складають особи з порушеннями інтелектуального розвитку – розумовою відсталістю. Специфіка розумової відсталості в тому, що вона може виступати як самостійною групою порушень, яка має свою градацію, так і вторинним порушенням на тлі інших порушень розвитку: порушень слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо.

Порушення мовлення у розумово відсталих дітей (РВД) є дуже різноманітними та мають стійкий характер. Ці мовленнєві порушення негативно впливають на психічний розвиток розумово відсталого дитини, ефективність її навчання. Загальновизнаним у розумово відсталих дітей є недорозвиток їх пізнавальної діяльності (В.І. Бондар, Л.С. Виготський, О.В. Гаврилов, І.Г. Єременко, Л.В. Занков, Х.С. Замський, А.А. Корнієнко, О.М. Леонт'єв, О.Р. Лурія, С.П. Миронова, М.М. Нудельман, А.Г. Обухівська, М.С. Певзнер, Б.І. Пінський, С.Я. Рубінштейн, В.М. Синьов, І.М. Соловйов, Н.М. Стадненко, Ж.І. Шиф, М.Г. Штігельман та ін.). Порушення мовлення ще більш поглиблюють цей недорозвиток.

Вивчення структури дефекту у розумово відсталих дітей набуває необхідності аналізу багатьох теорій та концепцій: про співвіднесення мислення та мовлення, про первинні та вторинні порушення, про спільні та специфічні закономірності в психічному розвитку, про рівневу структуру мовленнєвого процесу тощо.

Мета статті – дослідити та визначити специфіку проявів взаємодії інтелекту та мовних здібностей в мовленнєвому розвитку дітей; обґрунтувати специфіку особливостей прояву взаємодії мислення та мовлення у дітей з розумовою відсталістю.

Одним із актуальних аспектів вивчення механізмів та стратегій процесу продукування мовлення є когнітивний підхід, в основі якого покладене сучасне уявлення про взаємодію мислення та мовлення, мислення та мови [3, 61].

Когнітивний підхід виник на тлі таких дисциплін, як кібернетика, психологія, психолінгвістика. Відповідно до когнітивного підходу мова розглядається як невід'ємна та органічна складова людського розуму, щільно взаємопов'язана з іншими когнітивними структурами та процесами: сприйманням, мисленням, увагою, пам'яттю та ін. [2, 213].

Когнітивні та мовні структури в мовленнєвому процесі функціонують у щільній взаємодії та переплетені і, на думку таких науковців як Л.С. Виготського, С.Ю. Коноплястої, О.М. Корнева, Р.І. Лалаєвої, В.І. Лубовський, О.Р. Лурія, І.В. Мартиненко, В.М. Синьов, Є.Ф. Соботович, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, М.К. Шеремет та ін., мають спільні операційні механізми, які складають підґрунтя як мовної, так і когнітивної діяльності. Відповідно когнітивний підхід є актуальним під час аналізу як нормованого так і порушеного мовленнєвого розвитку.

Вивчаючи розвиток мовлення та мислення в онтогенезі, Л.С. Виготський зазначав, що «розвиток мовлення та мислення здійснюються непаралельно та нерівномірно», що «мислення та мовлення мають генетично зовсім різні корені» [1, 76].

Проблема взаємодії мовлення та інтелекту підіймалася в концепції Ж. Піаже про стадії розвитку інтелекту [4]. Аналізуючи когнітивний базис розвитку мовлення, Ж. Піаже наголошував, що важливою передумовою виникнення мовлення є розвиток сенсомоторного інтелекту. На думку науковця, мислення передуює мові, оскільки мова виступає одиничним випадком символічної функції, яка формується лише до певного періоду розвитку дитини. Таким чином, виникнення мовлення ґрунтується на певній когнітивній основі.

Дослідження В.В. Тищенко інтелектуального компоненту мовленнєвої діяльності (ІКМД) розумово відсталих дошкільників довели, що формування мовленнєвої навички може бути досягнуто двома шляхами: а) у процесі спонтанного мовленнєвого розвитку дитини або б) на основі виконання

спеціальних вправ, спрямованих на відпрацювання тієї або іншої мовленнєвої дії. Перший засіб більш прийнятний для дітей з нормальним розвитком. Другий – більшою або меншою мірою застосовується при всіх формах порушень мовленнєвого розвитку. При цьому обов'язково враховується структура мовленнєвого дефекту, збережені ланки мовленнєвої діяльності, рівень мовленнєвого й інтелектуального розвитку дитини [5].

Експериментальні дослідження мовлення розумово відсталих дітей (РВД) на основі психолінгвістичного підходу засвідчили, що порушення інтелекту впливає на мовленнєвий розвиток дітей у різних аспектах. Окрім цього, РВД не володіють стратегією швидкого декодування та дешифровки мовленнєвого повідомлення, що порушує розвиток імпресивного мовлення дитини та негативно впливає на формування експресивного мовлення.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що на початкових етапах розвитку дитини має місце автономність мовленнєвого та інтелектуального розвитку. Далі одним з регуляторів темпу та послідовності мовленнєвого розвитку є формування пізнавальних процесів. На думку науковців, семантика є первинним, провідним аспектом подальшого оволодіння мовленням як при нормальному, так і при порушеному пізнавальному розвитку. Оволодіння закономірностями мови вимагає достатньо високого рівня сформованості процесів аналізу, синтезу, узагальнення, диференціації, що при розумовій відсталості набуває ознаки порушеного, недостатнього рівня розвитку.

Другим аспектом проблеми взаємодії в розвитку інтелекту та мовленнєвої діяльності є вплив порушень мовлення на формування пізнавальної діяльності, особливо мислення, іншими словами – вплив мовленнєвого порушення на формування пізнавальної сфери.

Список використаних джерел

1. Виготский Л.С. Мышление и речь : Психологические исследования / Л. С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 327 с.
2. Герасимов Г.И. К становлению «когнитивной грамматики» / Г. И. Герасимов / Современные зарубежные грамматические теории. – М., 1985. – С. 213
3. Лалаева Р.И. Реализация онтогенетического подхода при определении взаимосвязи интеллекта и языковой способности в речевом развитии детей при нормальном и нарушенном онтогенезе / Р. И. Лалаева // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина – 2013. – № 1. – Том 3. Педагогика – С. 61-69
4. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. – М., 1994. – 33 с.
5. Тищенко В.В. Особливості засвоєння мови дошкільниками з нормальним та порушеним розумовим розвитком / В. В. Тищенко // Бондар В. І., Данілавічюте Е.А., Засенко В.В., Собонович Є.Ф. Теорія та практика сучасної логопедії. Збірники наукових праць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studmed.ru/docs/document4546?view=4&page=3>. – (Назва з екрану)

References

1. Vygot'skiy L.S. Myshleniye y rech' : Psichologicheskyye yssledovaniya / L. S. Vygot'skiy. – M.: Labyrint, 1996. – 327 s.
2. Gerasymov G.Y. K stanovleniyu «kognityvnoy grammatyky» / G. Y. Gerasymov / Sovremennyye zarubezhnyye grammatycheskiye teoryy. – M., 1985. – S. 213
3. Lalaeva R.Y. Realyzatsiya ontogenetycheskogo podhoda pry opredelenyyu vzaymosvjazy yntellekta y jazykovoy sposobnosti v rechevom razvytyuy detey pry normal'nom y narushennom ontogeneze / R. Y. Lalaeva // Vestnyk Leningrad'skogo gosudarstvennogo unyversyteta ymeny A. S. Pushkyna – 2013. – № 1. – Tom 3. Pedagogyka – S. 61-69
4. Piazhe Zh. Rech' i myshlenie rebenka / Zh. Piazhe. – M., 1994. – 33 s.
5. Tyshhenko V.V. Osoblyvosti zasvojennja movy doshkil'nykamy z normal'nym ta porushenym rozumovym rozvytkom / V. V. Tyshhenko // Bondar V. I., Danilavichjutje E.A., Zasenka V.V., Sobotovyh Je.F. Teorija ta praktyka suchasnoi' logopedii'. Zbirnyky naukovykh prac'. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.studmed.ru/docs/document4546?view=4&page=3>. – (Nazva z ekranu).